

Gróf Bethlen Margit: A nagy valami. Egyszerű lélek egyszerű története Gróf Bethlen Margit kis regénye, de egyszerűségében csupa megkapó bensőség, csupa tiszta költészet. Elgondolásában Flaubert mesteri novellájára, az *Un coeur simple*-re emlékeztet. Csak a nagy francia realista komor színeit itt halk, bársonyos tapintatú pasztell-tónusok váltják fel. Flaubert a keserű kiábrándultság megrázó drámaiságával írta meg az egyszerű anyaszív történetét, Bethlen Margitnál egy álom-anyaság fátyolos, hangfogós, bágyatag öröme ragyog utolsó őszi mosolyt egy magáraébredt egyszerű szívre. Mert a nagy Valami, amit a szerző könyvének címül adott, az életnek az a különös nagy csodája, amely feledhetetlenül belemarkol a lélekbe, amelytől a szív magára eszmél, az élet zengett, célt, tartalmat kap, amely örökéző, a késő kihült napokban is melengető tüzet gyújt a magánosság rideg odujában.

A regényben olyas valaki találkozik ezzel a nagy élménnyel, akinek talán legnagyobb szüksége van rá, akinek azonban úgyszólván halavány reménye is alig lehetett már erre a késő randevura. Egy vén leány, akit nemcsak tartós hajadonságának előítéletesen ellenszenves állapota kárhoytatott szomorú elszigeteltségre, hanem a nevelése, a természete is. Katinka nemcsak a saját lánykorától szakadt el, hanem a saját korától is. Egyhangú vidéki udvarházában úgy él, mintha biedermeier, levendulaillatos bútoraival együtt valami varázslat telepítette volna át egy új idegen világba. Félzségségei, tartózkodása, törékeny, szinte beteges fi-

nomlelkűsége, teljes járatlansága az élet minden realitásával szemben olyan mesterséges légkörben tartják, mint valami melegházi növényt, amelyet az igazi, az élet szellőjének sem szabad érni. Ebben a zártágban egyhangú közömbösséggel morzsolódnak az élet napjai, szükös, de zökkenéstelen bizonyosság ad ernyedtt nyugalmat a napoknak. Nincs bánat, de nincs igazi öröm sem. Az élet nem mutatja torz vigyorgását, de mosolyából is csak félválról vet oda valamit. A szív elrestül ebben az únott lemondásban, az akarat megszűnik rugalmas lenni. A vénleány szívében természetes félenkség fészkel meg. Nincs bátorsága, ereje sincs ellenmondani. Idegen akarat, az első nálánál csak csipetnyivel határozottabb lélek kormányozza. Szemhatára alig néhány lépés és a közönynek, a rest bizonyosságnak, a változatlan egyhangúságnak ebben a kalitkájában némán, daltalan sorvad a sivár elmúlás felé a szív rabmadara.

De aztán váratlan változás jön. A sors megkeveri a kártyákat és Katinka húszezer pengőt nyer az osztálysorsjátékon. Mit kezdjen ezzel a váratlan ajándékkal. Magának nincs semmi vágya már. Valaki azt az ötletet adja neki, hogy tágítson szük horizontján, próbáljon ámulni ismeretlen világok csodáin. Katinka kap az idegen ötleten és elindul Olaszország felé. De nem jut túlságosan messze, mert alig néhány állomásnyira falujától minden tájképségnél és minden évezredes műemléknél nagyobb csodával találkozik: a halálnál is erősebb szerelem s a szerelemnél is hatalmasabb anyaság misztériumával.

A vasúti fülkében, amelyben Katinka elhelyezkedett, egy finom, megnyerő egyéniségű fiatal nő utazik. Szemmel látható rajta az anyaság. Katinka rokonszenvet és szánalmat, de valami tartózkodó félelmet is érez vele szemben. Ezt a félelmet azonban hamarosan, nála eddig ismeretlen vakmerőségre kell váltania. A fiatalasszonyt útközben elfogják a fájdalmak. Katinka kétségbeesett tehetetlenséggel áll szemtől-szembe ezzel a kényes és drámai helyzettel. Zavarában meghúzza a vészféket. A legközelebbi falunál leszállítja a fiatalasszonyt és mert felébredt szíve most már parancsol neki, nem hagyja magára a teljesen egyedülálló anyát, akinek akkor már félig-meddig szerencsétlen sorsát is ismeri, vele megy, lakást keres neki s a teljes elhagyatottság kényszerhelyzetében, amit soha álmodni nem mert volna, maga segít a kisgyermek világrajövetelénél s végig éli azt a néhány megrázó és bensőséges napot, amely a koraszülött leányka első nyöszörgésétől utolsó sóhajtásáig eltelik. Közben a nagy Valami felébreszti a szívet. Míg a fiatal anya szomorú életének és egyetlen nagy, boldogságot adó szerelmének történetét hallgatja, újra végig éli saját sívár gyermekségét és ifjúságát, hiába várt szerelmeit. A kis baba ápolása közben egy fiktív anyaságnak talán az igazinál is határtalanabb örömei, boldog szorongásai szakadnak rá. Odaadó rajongással csüng ezen a kis porontyon. Mintha csak a saját szíve magzatát szorongatná a karjában. Minden percét, minden mozdulatát, minden nyikkanását reszkető balsejtelemmel lesi és mikor rövidke életének végső éjszakáján a nehéz pillanat kopogtat már figyelmetlenül, ő maga kereszteli meg a saját nevére. És a fájdalmas anyaság első könnyeit is ő hullatja az utolsót pihegő kis lélek pólyájára.

Az örömnél és a gyöttrő fájdalom-

nak ez az egymásból fakadt kettős próbája étellel dobogja át a gyáva és tehetetlen vénleány alapjában bátor szívet. Tetterő ébred benne. Most már van elhatározása, tud és mer akarni is. Lemond olaszországi útjáról, húszezer pengőjét odaadja hozományul a fiatal nőnek s ezzel meglágyítja a kőszívű apát és összebörönálja a szerelmeseket. Azután hazamegy a falujába és a Baedekerből tanult leckét szajkózza el vendégeinek Olaszország csodáiról, de szívében mindenki számára láthatatlannul, ám annál gyönyörűbben és káprázatosabban ragyog és süt az elmulthatatlan csoda, a jóság, a szeretet, a boldogító adakozás csodája egy álomanyaság tündöklő gyémántkoporsójában.

Egy nagyszerű szívnek' együttérző meleg szívvel, egy egyszerű léleknek a legközvetlenebb egyszerűséggel megírt története ez, amelynek minden szépsége csak olvasás közben bontakozik ki igazán. K. M.

Szentségvívők. Berde Mária regénye.

Erdélyben a magyar regény az utóbbi években két világosan megkülönböztethető ágra szakadt. Egyik mederben fut a szigorúbb értelemben vett történelmi regény egyre hatalmasabb áradata. Másik mederben hullámszik a jelen idő, vagy a közelmúlt epikája, mely elindult a «vallani és vállalni» jelszavával. Ebből a jelszóból sok túlzás és meddő vita származott. Mégis termelt belőle fanyar vackoron kívül ízes, színes, érett gyümölcs is. A vita meddő volt. Hiszen a legtávolibb, legködösebb, szinte ezeréves mult is alkalmas arra, hogy izzó, gyötrelmes, vagy vigasztaló *mai* mondanivalók lobogjanak és perzseljenek belőle az író lelkiületén keresztül. Viszont, a legmaibb probléma is történelmi távlatot, végtelen kék ég-hátteret, vagy régi zord

idő felleg-hátterét kaphatja meg a művész eszmetársító, összehasonlító ereje által.

Berde Mária az utóbbi költői módszer hívője és gyakorlója. A mának, illetve a közelmúltnak, ennek a különös fél-történelemnek feldolgozója. Birkózik a zuhataggal, melynek sodrában még benne állunk, élők, de már van némi kitekintésünk a rajtunk átzúgott s alattunk megcsendesedett vizekre. Egy tizenötésztendőős óriásgyermekkel vívja művészi harcát az író. Alakját ennek az óriásgyermeknek felmérni nem tudjuk még megközelítően sem, csak azt tudjuk, hogy vastalpai eltiporták minden régi vetésünket s szomorú marokszedők gyanánt mentünk az Itélet nyomában, hátha mégis meghagyott ez az irgalmatlan idő valamit.

Pár évvel ezelőtt jelent meg Berde «Földindulás» című regénye. Az összeomlásra és az új uralom átvételére következő első évek nagyvonalú társadalomrajzát adta akkor ajándékba nekünk. Most megjelent új regénye, tudomásom szerint, *csirájában*, első megtervezettségében régibb az előzőnél is. Pedig igazán újat ad, témájánál fogva már izgatón érdekesebb, olyat, amit még senki közülünk meg nem írt, legalább is elbeszélő művészet formájában nem. Az *erdélyi magyar irodalom kialakulásának, zsenge szárbaszökkenésének története regény alakjában*. Erről van szó. Sokat írtak az erdélyi magyar irodalom részletjelenségeiről. Újságírói tollal, publicista tollal, a lírikus, a kritikus és az esztétikus tollával. Összefoglaló kísérlet aránylag kevés történt. Az elmúlt tizenöt esztendőnek irodalomtörténetírója még nincs, nem is lehet talán. Tabéry Géza közelítette meg leginkább ezt a célt, «Emlékkönyv»-ében, de hiányosan és egyoldalúan. Olyan műfajt választott, mely tárgyiasságra kötelezhe-

tett volna. Ő azonban e tárgyiasság vállalása helyett, nyíltan és őszintén kitért előle, bejelentve emlékiratának szubjektív felfogását és nem is igényelve azt, hogy másképen fogja fel más.

Annál érdekesebb, hogy valaki, kortárs, bajtárs, regényformában fog neki most az életcsirák kutatásának, a gyökerek kitapintásának, megy vissza élmények művészi átszínezésének útján, az Eredet felé. Már szándékánál fogva megérdemli, hogy megindultsággal és szeretettel nézzünk műve elé, hiszen rólunk van szó, azokról a tollforgató emberekről, akik azt mondták akkor, midőn minden elveszett: «Valamit mégis kellene csinálni!» A «mi irodalmunk» első éveiről van szó, gyermekcipőinkről, gyermekruháinkról, első határozott lépéseinkről, mikor magunk alig bírva még járni, már odakiáltottuk egy alélt, hazájavesztett nemzetörödének: «Kelj fel, és járj!» Örök romantika, a legmagasabbrendű romantika kell, hogy hevítse ezt a regényt: nosztalgia az «Incipitur», a *Kezdet* primitív varázsa után...

A regény címe tudtommal eredetileg ez volt: «Marokszedők». Megváltozott a cím és úgy került sajtó alá, az író csodálatos gyermekkori emlékének hatása alatt.

Havasalji község, tél, sűrű erdélyi éjszaka. A paplokban még sárga gyertyaláng virraszt. Kópognak az ablakon. Román ember, havasi ember áll az ajtóban. Haldoklik a felesége, aki magyar asszony. A református pap, a magyar pap kellene, utoljára. Alázatos az ember, nyomorult és rimánkodó. A pap nem sokat töpreng, egyedül lakik a kislányával, csak pillanatnyi gondja, hogy mitévő legyen a gyermekkel, azután felöltözteti, viszi magával. Viszi az úrvacsorai kenyeret és bort is üvegben, viszi a kelyhet és az arannyal hímzett terítőt. Lóháton nekivágnak a

vad éjszakának, sziklák alatt, örvények felett, keskeny pallókon át, gyér holdvilágnál, aztán ismét kavargó hóföregtetben. Megérkeznek a Szentségvívők, s akkor veszik észre kétségbeesetten, hogy útközben elveszett a kenyér és a bor. Uristen, mit adsz hát a Te szent vacsorához? Körültekint a pap. Nincs más itt a zord magasságban, irtó szegénységben, mint málé és tiszta víz. S a pap szent elhatározással fogja *azt, ami van*, s adja az asszonynak a málét és a vizet az Igével: «Éz az én testem és az én vérem.» Mert nem az anyag minőségében, hanem a szándék szentségében lakozik az Isten.

A kislány látta, *élte* ezt a jelenetet. Az író nő beleszötte regényébe.

Az egész regény legszebb epizódja lett belőle. Éber-álom, tündéri látomás, reménység-keltő, akaratot acélező emlék. Ez a régi történet, mint roppant erdélyi szimbólum támad fel a nagy válság idején: Elveszett a kenyér és a bor, elvesztek az istentisztelet régi formái, az új erdélyi irodalom elindul nemzetet építeni, lelket sugározni, eszményeket szolgál *azzal, ami van*. Máléval, tiszta vízzel, szent szándékkal, igaz bűnbánattal, szegényen, de egyre gazdagodva. És azzal a rendíthetetlen hitel, amelynek *akkor* régen a román ember adott kifejezést, mikor a hófúvás vándorait farkas kerülgette az éjszakában: «A *Szentségvívőket* még soha farkas meg nem támadta.»

A regény csúcspontja kétségtelesen ez a fejezet, általában egyike Berde Mária csúcs-teljesítményeinek. Legnagyobb verse, az «Erdélyi ballada» mellé állítnám ezt a szép prózába sűrített hatalmas lírát. Ettől az önmagában tökéletes novellától nyerte a regény végleges, szimbólikus címét.

Rögtön hozzátehetjük, kár, hogy ez a gyönyörű szimbólum csak epizód, illetve csak cím marad. Olyan, mint

egy vers-kötet egy-versről vett címe. Jellemző az íróra, megüti a kötet mondanivalójának alaphangját, nincs azonban szervesen beleépítve az egész műbe, nem vonul végig rajta, mint visszatérő motivum. Mennyivel hatalmasabb lehetett volna a kompozíció, ha teljességében erre a motívumra épül fel, mint a nagy szimbólikus írók némelyikénél, — vagy nagy zeneművek mintájára. Ebben a hiányban érzem én egyik okát annak, hogy a regény bizonyos mértékben széttöredező, hajlamos arra, hogy egyes, többé-kevésbé sikerült epizódok önálló életet éljenek benne, az egész nagy mű rovására.

Ezért áll az, hogy a Szentségvívők egyik-másik részlet-szépsége felülmúlja a Földindulás ilyen szépségeit is, de az egész mű nivója a Földindulás alatt marad.

Problematikája pedig nagyon rokon a Földindulásával. Ott arról van szó, miképpen találja meg az új helyzetbe került magyarság *élete* minden vonatkozásában, végtetek közt az egyedül lehetséges és egyedül igaz utat: a magyar transzilvánizmus útját. Itt arról esik beszéd, hogy ezt az új életet, hogyan tükrözi és hogyan *irányítja* az új irodalom. Az erdélyi magyar író küzdelme önmagával, író társaival, kiadóival, közönségével, a csonka haza rászegzett szemével és az új impérium nyomásával. Hogyan támadnak az első szerkesztők, az első szervezők, az első folyóiratok, az első könyvek. Miképpen ütköznek össze a politikai, etikai, vallási, esztétikai gyökerekből, szentelt hagyományokból és új szükségességből táplálkozó «világnézetek.» Hogyan válnak egyetlen, egységes «erdélyi világnézetté.»

Önmagára és küzdelmeire ismer-e az erdélyi magyar író ebben a regényben? És a mai olvasó vajjon mit olvas ki belőle, mennyire értheti meg, érezheti át határokon innen és túl?

A művet az úgynevezett kulcsregények közé lehet számítani. Beavatottaknak, ismerősöknek, emlékezőknek kezében van ez a kulcs, sőt nagyon is könnyen nyílik a zár. Csupa ismerős figura, mozdulásig, szemhunyorításig, lélekrebbenésig igaz. Valami olyan intimitás és leplező erő hozza közelbe az alakokat és eseményeket, hogy a szemérme-sebb szem szinte be szeretne csukódni, s tiltakoznék: nem, ezeknek az élő, részben szétszóródott, részben ma is összetartozó embereknek a legbensőbb dolgait, erényeit, fogyatkozásait egyképen, nem volna szabad ennyire nyilvánvalóan ország-világ elé állítani. Sokan talán kaján gyönyörűséggel, nem az «esz-mévé finomult» valóságnak kijáró távoli tisztelettel, sőt nem a művészet szemüvegén keresztül néznék őket. Sokan, mások, be nem avatottak pedig olyan idegenül, ahogyan Mars-lakókat, holdbeli képzelt embereket néz a földlakó. A be nem avatottak szempontját csak elgondolom. A beavatottakét át tudom érezni. Kicsit engem is feszélyez író társaimat ilyen pongyolában is látni.

Az erdélyi író tehát magára ismerhet ebben a regényben. De vajjon magára ismerhet-e az *erdélyi irodalom*, az a valami, ami bennünk van, de fölöttünk is, és több nálunk?

Berde Mária regényben körülbelül ugyanazt követi el, amit Tabéry Géza «Emlékkönyv»-e. Megszűkíti akaratlanul is érdeklődésének körét, embereket és eseményeket egyetlen város, nyilvánvalóan Marosvásárhely köré csoportosít. Az erdélyi irodalom Marosvásárhelyről indul, az ottani jelenségek tipikus erdélyi irodalmi jelenségeknek tűnnek fel. Az ottani írók az erdélyi írók, az ottani folyóirat az erdélyi folyóirat. Nem szándékos mellőzése ez a többinek, csak tipizálása. Az erdélyi magyar irodalom első hullámverései pedig

sokfelől támadtak, szinte egy időben, és nem lehet ezt a szélesen gyűrűző hullámzást egy izolált tóba gyűjteni, nem is lehet mindenben egy típusúnak felfogni, bár tipikus jelenségei és egységes tünetei is voltak.

Néhéz erről írni kortársnak, író társnak, kolozsvári írónak — a hazabeszélés vádjá nélkül. Mégis kell. Meg kell említeni, hogy Kolozsvár irodalmi élete már az első esztendőkből sok tekintetben más volt. Nem említek egyebet, csak azt, hogy melegebb volt például a viszony író és közönség között. Az írók nálunk nem voltak kénytelenek a meg nem értett próféták külön kasztjába tömörülni. Harcoltak, heves polémikák voltak, de általában kevesebb törődés az írók magán-életével, kevesebb «irodalmi botrány», kevesebb pletykaság az irodalom berkeiben, kevesebb nyárspolgár-borzoló szenzáció. A «Meszelt padka» borozó és flekkenező, írók ellen intrikáló hősei helyett a református theologia, vagy a katolikus líceum áhítatos és lelkes közönsége. Nemcsak az ifjúság, nemcsak a kicsinyek és szegények érdeklődése volt ez, mert kicsinek és szegénynek érezte akkor magát szinte minden magyar. Bizonyos, hogy ez a közönség akkor egyetlenegy sajtó sebre keresett orvosságot mindenben. Kiszolgáltuk ezt a közönséget? Szolgáltunk neki. Amit adtunk, úgy vette, mint Paniti Anna az úrvacsorát, bár málé lett legyen az és tiszta víz csupán...

Nem tudom eldönteni, csak felvetem a kérdést: tudta volna-e Berde Mária ezt a korrajz és regény közt sajtóságosan lebegő művet, félig irodalomtörténetet, félig költészetet másképpen megírni, mint akkori legszűkebb pátriájának, Marosvásárhelynek viszonyaiból kiindulva? Vajjon szükségképeni dolog volt ez? Vajjon kolozsvári író hasonló esetben másképp írta volna meg? Vajjon

abban a rajzban nem Kolozsvár lett volna uralkodó és tipikusan erdélyi miljő? Nem tudom, de hiányt érzek ezen a ponton is.

Vannak szerintem fölösleges és kicsinyeskedő részei ennek a műnek. «Az erdélyi csetepaték felemlegetésénél Ernő csak elnézően figyelt. Nagyon kicsinyes dolgoknak találta.» Ezt mondhatja az író regényének egyik háttérben álló s mégis igen jelentős hőseivel. Igaza van.

Vannak aztán a regénynek a «Szentségvívők» jelenetéhez hasonló, felejthetetlen magaslati pontjai. Ilyen a hősnő Anna drága-szép szerelmének egy-egy lehellestzerű pasztellképe. Az idősebb lány szerelme a kis száz diák iránt — nem is szerelem, valami csodálatos keveréke a szerelemnek, anyai, testvéri, baráti érzésnek, szinte szavakba nem fogható, aranyfüstként elillanó, tündöklő tiszta álom.

Az író ilyen szavakat talál hozzá: «Köszönöm Istenem, hogy égi szerelmet adott *Erdélyhez*».

Megrendítő jelenet a maroszentimrei ősi templom magányos pap-hősenek prédikációja. Nincs már híve, félig-őrülten prédikál az üres templomban Istennek, önmagának és egy leánynak, akit szeret, s akit odavizionál az egyik padosra, mint egyetlen hívét, akiért érdemes beszélni. A tető beszakadt, a szószék peremét hó borítja, de ő csak beszél. «Brigadéros brigáda nélkül» — idézte egy költőtársam ennek a papnak, a regényalak élő mintájának fejére.

Megrázó kicsi kép: az első előfizető jelentkezése az első erdélyi folyóiratra. Péter Sarolta, pénztárosnő, amint havi százötven koronájából husz koronát félénken és szemérmesen és lelkesen letesz a «haza ol-tárára.»

És így tovább, sokat sorolhatnék még fel.

Ha azonban meg kellene csinál-

nom ennek a könyvnek szellemi mérlegét, mindent összefoglalva, — mégis visszájára kellene fordítanom azt a mondást, amelyet Berde Mária könyve élére mottónak írt.

Azt írta: «Nem ez történt. *Igy történt.*» Azt kívánta ezáltal jelezni, hogy csupán lényegyet ragadott meg. Bizony sok esetlegességet, sok fölöslegest is sodor magával ez a könyv és sokat nem ad, talán nem is adhat, ami lényeg szerinti igazság és lélek szerinti erdélyi irodalomtörténet.

Azért azt mondanám: Mindez *megettörtént. Nem csak ez történt, és nem csak így történt.*

Reményik Sándor.

Mohácsi Jenő: Lidéreke. — Budapest, Nyugat kiadás.

Nem lehet véletlen, hogy az életrajzi regény éppen Franciaországban virágzott ki legjobban; ott, ahol a történelmi hősök, a nemzet nagyjai, szerves részei a kultúrember minden napjának. Ahol a színházi közönség indulatosan kiált közbe, ha a színész nem tudja szerepét és hamisan deklamálja Corneille-t. Ahol Napoleon, Molière, Rousseau majdnem olyan beszédtema, mint a kortársak, az irodalmi és politikai aktualitás élő részesei. Ezzel szemben nálunk — ahol a klasszikusok, a történelmi nagyok korántsem élnek olyan szerves hatóerővel — ez a hatásában szinte kultúrmissziós műfaj, az életrajzi regény, a művészi arisztokratizmus állandó lebecsülésének tárgya. Pedig, ha életrajzi regényeink legtöbbje nem is emelkedik a nagy művészi értékek rangjára, hasznos munkát végezhet. Az irodalom nagy műremekei mellett, itt még a gyengébb alkotások is fontosabb szerepet töltenek be nálunk, mint másutt. A nemzeti öntudat ápolói ezek, a történelmi érzék ébrentartói.

Mohácsi Jenő munkája *Madách Imréné Fráter Erzsébet életének és ha-*

lálának regénye. Nem történelmi hősről szól ugyan, de a történelmi hős, a nagy klasszikus ott él a regény hátterében. Miatta van az írás és az életsorsába is bevilágít a regény, ha Fráter Erzsi tragédiáját rajzolja is. Együtt magyarázta *Az embetragédiája* Kepler-Borbála élményéhez, Madách életének legdöntőbb fordulójához.

Az ember tragédiája megjelenésének nagy sikere után vagyunk. A költő már rég nem él együtt Fráter Erzsivel. Egyetlen egyszer találkozunk csak Madách-csal a regény folyamán, midőn Jolánka lányát is elviszi Nagyváradon élő feleségétől, hogy őt is Majthényi Anna, a nagymama nevelje a másik két Madách gyerekkel együtt. Ezen az utolsó találkozón Madách megbocsájt feleségének. A kissé nehezen induló regény a találkozási jelenet után kap lendületre. A regényíró Mohácsi kezdetben nem tud a Madách ismerő irodalmi élménye fölé emelkedni. De innentől, végig meg nem álló lendülete van a történetnek. Madáchné zuhanását művészi sodrású lélekrajzzal bontja ki előttünk. Az öregedő asszony gyermekeihez szeretne közeledni. De Majthényi Anna még Jolánt is elidegenítette tőle, akit egy ideig maga Fráter Erzsi nevelt. Pénz nélkül él. Nyomorog. Egyetlen vágya van már csak, hogy Aladár fia birtokára kerülhessen; akár a kastélytól távol, egy cselédlakásba. Aladár azonban nem hajlik, nem enged családjá közelébe. A spiritiszta Madách Aladárnak megjelent apja szelleme és azt mondotta, hogy nem bocsájtott meg feleségének. S most már Aladár sem bocsájt meg anyjának soha. Nyomorban, útszéli kocsmák padjain éli utolsó napjait és megőrülve hal meg egy nagyváradiszegény-kórházban.

A lezúlló asszony regényének témája adta s nehezen elkerülhető jeletereit Mohácsi kitűnő érzékkel hidalja át. Főlényesen távolítja ma-

gát a naturalista ábrázolástól; az asszony lelki képe érdekli, amelyet lüktető elevenséggel ábrázol. Ismeri a történetre vonatkozó irodalmi hagyatékot, de ugyanolyan jól tájékozódik a régi Pesten, Nagyváradon; mindazokon a helyeken, ahol regénye szála vezetnek. A nagy anyag azonban egy percig sem nyűg, de ugyanakkor szabadon kezelhető téma sem számára. Teljes tárgyhűséggel, a történelmi tényekre támaszkodva; Fráter Erzsi tragédiáját örök emberi szimbólummá tudja szélesíteni.

Tolnai Gábor.

Jászai Mari regénye.

Rédey Mária könyve.

Kassainé ifjasszony címet viseli az a, kiadatlan levelek és naplók alapján készült biographie romancée, mely a legnagyobb magyar színművésznő első «szerelméről» készült. Ezt az izléses kiállítású, szebbnél-szebb fényképpel diszes regényt teljes «filológiai» apparátussal készítette (a rendkívül jellemző *Jegyzetek* is erre vallanak) s mégis olyan művészettel van írva, hogy regényíró tanulhatna tőle. A munka minden adatát ellenőrizni lehet, mert azok pszichológiai következetességgel, logikával felelnek meg a valóságnak és még sincsenek a «mű» esztétikai rovására. A regény megírásához a véletlen adott impulzust: előkerültek Jászai szerelmes levelei és férjének töredékes naplója. A valóság, ami a levelek reálításában jobban koncentrálhatóvá lett: más Jászait mutat, mint a naplóíró Jászaija. És csodálatos ritkaság folytán: a levélíró rokonszenvesebb, mint az öregkori visszaemlékező. Leveleiből megcsap az élet szellője, a valóság illatát érezzük belőlük, míg *Naplója*-ban a rekonstrukció erőfeszítése fásaszt. Nagyon finoman mutat rá Rédey Mária erre a kettősségre: «nem kegyelet-

sértés ez a cáfolat, nem meghazudtolása az igazat valló és oly eszményien igazatkereső Jászainak, hanem jámbor kiegészítése csupán, helyesebbé tétele az igazságnak». Egy a maga nemében páratlanul álló szerelmi «kapcsolat» tanui vagyunk e könyvet olvasva: előttünk áll a nagy tragika az első «igazi lánggal» szívében. Megszereti egyik színésztársát, Kassai Vidort, mert «a legműveltebb ember» s «szobája tele van könyvekkel». Romantikus attitűd, a nagy naturalista ábrázoló-művész «kelléktárában». De «ő nem okoskodott, hanem ábrándozott; nem számító, hanem szerelmes, nem józan, hanem rajongó. Tizenkilencéves». Kassai azonban «a becsületére oly kényes és tisztalelkű férfi» lenézte, megvetette őt, «mint amolyan nagyúr szeretőjét», aki már előzőleg is kapott a budai Népszínház intendánsától «könyveket». Jászai bár később kijelenti, hogy Kassait «sohasem szerette», mégis ez a megvetettség hajtja mellé, «csak ő melléje!...» Természetesen a katasztrófális összeütközés minden feltétele meg volt ebben a szerelemben s végül házasságban. És talán éppen ennek a ferde groteskségét «élvezte» ki, ebbe élte bele magát Jászai minden hétköznapi lelkétől mindig távoltartó természete. Ellentétes harcokkal van tele ez a kedély: hiúsággal, mely igazságérzéssel párosul, becsvágygal, mely a becsület monomaniákus sóvárgásával váltakozik. Szerelmi élete is ilyen ellentétes pólusokon ingadozik. Nagyon természetes, ha ez a tudásra szomjazó lélek mindenben, még szerelmi érzésében is ezen a vágyán át keres kibontakozást. Ez látszik még mennyasszonyi leveleiben is, «mert minden kapocsnál erősebb kötük a művészet». Kassai, amikor később megszereti «partnerét», akkor is józanabb, hűvösebb s Jászait folyton analizálja vőlegénye, «delki ro-

kona» és önmaga érzéseit: «te úgy veszed azt, ha én neked írom, hogy mennyire szeretlek, mintha én azt csak a nyelvemen hordanám és nem érezném irántad. Mi kötne hozzád, ha nem a szerelem, mondd?! S valahányszor én szerelemről írok neked, mindig úgy válaszolsz rá, mintha haragudnál érte». Milyen remek lélekrajzzal mutat rá ennek az önmagával való vívódásnak ellentéteségére, harmóniatlanságára. Belülről a dac és az elégtelenség szobra s az örökké harcbanállásé (*Előjáték*), aki nem tudja megtalálni igazi énjét s ezért is hányszor kiált fel «zabolátlan» szívével és önmaga fölött féket nem ismerő természetével: «Milyen egyedül vagyok!» Ezek a tragikus sóhajok a polgári örömök utáni sóvár vágyakozás eredményei. Kívánczik alárendelni magát a férfi felsőbbrendűségének, a nőt, az örök Évát hallja fölcsendülni szívében s ezért olyan Vidorja előtt is, «mintha egy láthatatlan Petrucchio hajlitaná derekát nekitetsző ívben». Ez a polgári vágyakozás, ez a popularis alázat azonban nála csak látszólagos. A sexualitás belső kényszere keres kibetető utat magának. Hogy hol és miben sikerül ezt az óriási energiátöbbletet kirobbantani: életének legnagyobb kérdőjele. Kassai is egy médium-pólus, az első igazi vágy a végtelen felé: «a szexuális alázat mélyén bennegyökerezett ösztön nála. Ösztönön alapuló számítás. A szexuális alázat: szexuális vágyódás. Hasonló a szerénységhez. Minél mélyebben alázódik a szerény, annál magasabba kívánja emeltetését. Báránya maskkjába éhes farkas; le-sütött pillák mögött sóvároan villog szem. Csak a bőr feszültsége árulja el a várakozás attitűdjét. A szenvedélyben Jászai alázata oly paroxizmusig emelkedik, — különösen, ha ez bűnbánattal vegyül, — hogy Proust szavait juttatja eszünkbe:

«Mais vous êtes fou... Tout cela n'est pas la vie réelle». Kitűnő pszichológiai érzékel Rédey Mária a regény össze nem függő kereteit, naplót vagy leveleket, egy-egy rövid, de megvilágító mondattal hidalja át. Az író úgy dolgozik, mint az éjszakában rohanó autó ide-oda fénylő reflektora, csak a kritikus pontokra, az anorganikusnak látszó részletekre vetíti éles pszichológiájának sugarait. Ilyen sikerült rész a bevezetés meseteri lélekrajza, ez a pillanatfelvétellel sűrített remekmű, mely még egyszer, Kassai és Jászai negatív passzivitásának kiemelésénél, felejthetetlen. Vagy Jászai szenvedélyességét milyen találóan állítja élénk s rajzolja ezt a memória-túltengésben szenvedő szerelmi titánt: «Mértéken túli rajongásai s mértéken túli csalódásai. S hogyne csalódnék, ki a «legmagasabb»-at követeli, — alkú nélkül, — s hogyne élne «örökös perlekedésben» magával és a világgal, hogyha az alkú kényszere felbőszíti. Emlékezőképessége lesorvasztja szerelmesiról a húst, vért, idegeket, hogy a szerelem «rettenetes gyönyörűségei»-nek s leggazdagabb óráinak is csak kiábrándult emlékeit őrzi. Csontváz-memória. Csak az a kérdés, higyjünk-e ennyi sivárságnak? Vagy nem cáfol-e rá önmagára s nem önmagát tagadja-e meg, mikor érzelmeit így lecsontkítja, melyeknek belső és tisztító lángolásai mégis fölemelték?» Ez a lélektani megokolás választja el a még mindig «szerelmes» Jászait a már «csípőssé váló» kritika szemüvegén látott «Vidorom» helyett «fiam»-má degradált szerelmi hóstól: Kassaitól. És később a helyzet teljesen megváltozik: Jászai kerül fölébe Kassainak. Bár még mindig «egyetlen vágya, hogy visszaszeresse férje becsülését», a szerelem feszültsége kezd mindjobban lazulni, enerválódni. Ez a metamorfózis még Jászai e korabeli fotográfiáin is meglátszik: egy 1872-

ben, tehát a «viharok» idején készült fényképén (112. l.) arcának határozottsága, szemének céltudatos kifejezése, ajkának biztos karakterisztikuma lep meg. Nincs még 23 éves: mögötte egy tragikomikus házasság keserű szájíze és egy biztos ívelésű karrier tudata. Sikere és tehetsége egy-tőről fakad: élete egyenesbe jutott s mégis keserű mosoly játszadzik lefelé ívelő szája szögletén. Jellemző vonás egész szerelmi és házasi életében: a legexatikusabb leveleiben is ez kísért. És ezeket olvasva úgy érezzük, mintha egy lezárt pör aktái között lapozgatnánk. Tanuk és valóságok vonulnak fel, elvek és szenvedélyek csapnak össze s a harcból, melyet két homlokegyenest ellenkező világnézet vív egymással, diadalmasan kerül ki: az Igazság. Maga Kassainé is ezt óhajtotta, bár ránézve nem volt a legkedvezőbb ennek kiderülése, mégis fanatikus hittel fogadta el ezt mindenkor magára nézve is kötelezőnek. A nagy tragika «nagy érzésének» ez a korhú fotográfiája a *Viharok* útvesztőjétől kezd hanyatlani: regényhős és szerelmi élete kopik, halványul. Színei lassanként kezdenek leválni róla s mindinkább a nagyság sodrába kerül. Individuum, líra, szerelem, fellobbanások, tiszavirágéletű műfajjá lesznek a lélek repertoárjában s mindjobban eltávolodik attól, amit «regényesnek» nevezünk. Rédey Mária ennek a nagystílusú lelki átváltozásnak első, a költészet jegyében fogant állomását mutatta be, páratlan intuícióval rekonstruálva egy már multtá lett élet széthulló tükördarabkáit. Fény volt ez a lélek, egy önmagában lobogó és elégő fény, kinek melegében nemzedékek művészet-tudata nyert kiteljesedést és talált tökéletes megoldást: «mert a szándék az, ami belső, az egésznek rugója, az ideális feszültség, a vágy fölfele, a sötétségből a fény felé!»

Kozocsa Sándor.

Zeneirodalom. 1934 jún.—1935 jún.

Az idén a magyar nyelvű zene-tudományi könyvek meglepő szaporulatáról számolhatunk be. A magyar zenetörténet, az összehasonlító zene-tudomány, a zeneesztétika és zenepszichológia köréből egyaránt jelentek meg kisebb-nagyobb tanulmányok, amelyekről itt rövid áttekintést nyújtunk:

Isoz Kálmán: *A Pest-Budai Hangszegyesület és nyilvános hangverse-nyei.* Budapest, 1934. 15. l.

A városi magyar zenekultúra mult-jának nagyérdemű, tudós kutatója kis tanulmányban mutatja be a főváros régi zeneéletének egy igen jellegzetes szakaszát, amely a Hangszegyesület működéséhez fűződik. Nagy munkával összegyűjtött, pontos adatok mutatják ki az Egyesület törekvéseit, működését, amely 1830-tól egészen 1851-ig valóban meglepő mértékben emelte a főváros klasszikus zenekultúráját. Haydn, Mozart, Beethoven nagy szimfonikus műveit kitűnő, gondos előadásban adták, amellet a hazai zeneszerzőknek is alkalmat nyújtottak képességeik bemutatására. Volkmann, Mosonyi, Erkel, Doppler a Hangszegyesület hangversenyein bontogatják először szárnyaikat. Isoz találóan mutat rá az egyesület beléletére, mint olyanra, ami rendkívül jellemző az akkori főváros társadalmi életére is. Hogy mikép kerül itt szembe egymással a társadalom zömét alkotó német műveltségű, magyar érzelmű, középkorú nemzedék a harcos, magyar polgárságot képviselő fiatal nemzedékkel. Utóbbi egyik lelkes képviselője, Frankenburg egyleti titkár, már keményen kritizálja az egyesület német fiziognómiáját, főkép a német nyelvű előadásokat. Az akkor annyira aktuális nyelvkérdés ezzel a színpadon és a hangversenyteremben is előtérbe lép.

A szabadságharc leveretése után

a Hangszegyesület is elvesztette lét-alapjait, így 1851-ben a vele kapcsolatos énekiskolával egyesítették, utóbbit hangszerek tanításával egészítették ki. Így alakult meg a Pest-Budai Hangszegyleti Zenede címen a mai Nemzeti Zenede előde, az első pesti rendszeres zeneiskola.

*

Dr. Major Ervin: *Fáy András és a magyar zenetörténet.* Budapest, 1934. 11. l.

Fáy Andrásnak a magyar zene iránt tanúsított érdeklődése méltán megérdemli, hogy a magyar zenetörténet Verseghy Ferenc, Kisfaludy Sándor és Arany János után az ő nevét sem hagyja megemlítés nélkül. Major doktor ennek a szempontnak tesz eleget, midőn kis füzetében közli Fáy András két dalszerzeményét és érdekesen vázolja azt az intenzív kapcsolatot, amelyet Fáy a XIX. század magyar zenéjének és irodalmának története között teremtet.

*

Haraszi Emil: *II. Rákóczy Ferenc a zenében.* Rákóczi Emlékkönyv. Szerk.: Lukinich Imre. II. köt. 171—268. l.

A nagy stílusművészettel és igen érdekesen megírt tanulmány gerincét a Rákóczi-induló története alkotja. Részletesen ismerteti keletkezését, nagy szerepét Pest hétköznapi életében, a hangversenyteremben, a szabadságharc és az abszolutizmus idején stb. Rákóczi és korának művészete viszont rövidebb méltatásban részesül. (Ezt a témát érinti szerzőnek «Barokk-zene és kuruc-nóta» (Századok 1934. évi pótfüzet) című külön tanulmánya.) Végül az idegen zenés színpadon mutatja be Rákóczi alakjának szerepeltetését a XIX. század elején. Így Dalayrac francia operaszerző «Léhéman ou la Tour de Neustadt» című művének főhőse Rá-

kóczi és a kuruc szabadságharc. Szövegét Marsollier írta és 1801-ben mutatták be Párisban, az Opera Comique színpadán.

*

Dömötör Sándor: *Mióta muzsikuskok Magyarországon a cigányok?* Budapest, 1935. 24. l.

A tanulmány főcélja, hogy a néprajz módszereivel mutassa ki, hogy a cigány a magyar zene művelésében intenzív szerepet már 200 éve tölt be s mint időnkénti divatos áramlat, bizonyos korszakokhoz fűződött.

Ezek után fontos feladat volna végre magának a cigányzene mibenlétének tisztázása, amely a cigányzene-szakértők részéről még mindig várat magára.

*

Kodály Zoltán: *Sajátságos dallam-szerkezet a cseremis z népzeneben.* Budapest, 1934. Különlenyomat a Balassa emlékkönyvből. 16 l.

Az összehasonlító dallamkutatásnak legelső feltétele, hogy tudományos igényeket kielégítő és megfelelő számú dallamgyűjtemények, főképp fonográf-lemezek álljanak a kutató rendelkezésére. Sajnos, ma éppen a magyar zene ősforrásainak területein, a keleti területeken mind a közvetlen, mind a közvetett kutatás a legnagyobb nehézségekbe ütközik. Bartók 1924-ben megjelent könyvében (A magyar népdal) három itt közölt cseremis dallam alapján már utalt a régi magyar és cseremis dallam-típus egyezésére. Ezt a vizsgálatot mélyíti el Kodály, midőn az eddig hozzáférhető 400 cseremis dallamot veszi kritikai boncolás alá, hogy felfedje sajátos ismertető jegyeiket. Mindaz, amit az ebből még tökéletlen és hiányos anyagból ki tudott olvasni, megerősítették Bartók korábbi feltevéseit s így igen valószínű, hogy minél inkább alkalmunk lesz meg-

ismerni a keleti rokonnépek zenéjét, annál több kapcsolatot fogunk találni benne a magunkéhoz.

*

Szabolcsi Bence: *Népvándorlaskori elemek a magyar népzeneben.* Budapest, 1935. 21 l.

A jövő magyar néprajzi kutatásoknak hatalmas és nagyjelentőségű feladata lesz a magyarsággal rokon keleti népek zenéjének az ősi magyar népdalstílussal való megegyezését részletekben is feldolgozni. Évezredes távlatok nyílnak meg itt a kutatók előtt az Ural vidéki őshazáig, sőt azon túl is, ama nagy középzásiai fensík kohójáig, melynek az európai és ázsiai emberiség történetében olyan elhatározó szerep jutott. Szabolcsi Bence érdekes tanulmánya, hacsak halvány körvonalakban is, de szemünk elé állítja ezeket a távlatokat, pozitív adatokkal támogatva feltevéseit.

Ezek szerint a magyar ősi, úgynevezett ritusdalok (regősénekek, halottsiratók, gyermekdalok) Kelet-európa és Nyugatázsia minden finnugor népénél feltalálhatók, míg általában a régi népdalstílus a legnagyobb virágzásban él ma is a Volgacseremiszek között. Ennek a stílusnak fővonásai megtalálhatók a mongoloknál, északi török néptörzseknél és a legrégebb, többféle pentatonikombinációkat mutató kínai melódiákban is. Ezekben a dalokban tehát a magyarság népvándorlaskori örökséget hordoz. Az ismert, bár eddig igen hiányos és sporadikus mongol-kínai népzene anyag alapján el lehet képzelni, hogy ezen a középzásiai fensíkon valaha egy testvérként születtek meg a különféle pentaton alakzatok s a népvándorlással innen sugárzottak ki a világ minden tája felé. Szabolcsi rámutat arra, hogy maga a pentatonia még nem a rokonság főjegye, — mert hiszen ez a régi nép-

zenék közös sajátága — de a melódia bizonyos szerkezeti elveivel kapcsolatban már egyértelmű jellemző tulajdonság lehet az egyes kultúrkörök elhatárolásában.

A magyar-cseremisztatár-mongol ötfokúság útja fejlődéstörténetében ma még csak vázlatosan szemlélhető. Csakis a keleti népzene gyűjtések nagyobbarányú megindulása és hozzáférhetősége teszi majd idővel lehetővé a magyar műveltség nagy távlatának pontos megrajzolását.

*

Bartha Dénes: *A jánoshidai avarkori kettőssíp*. Budapest, 1934. Magy. Tört. Múzeum. 107 l. + 13 tábla.

A mű legfőbb jelentősége, hogy ezzel a magyar zenetudományba bevonult a zenei néprajznak az összehasonlító dallamkutatás mellett másik fontos ága: az összehasonlító hangszerkutatás. Ezen a téren is érvényesül a néprajzi kutatások alapvető tétele, mely szerint a néprajzi anyag — ebben az esetben a hangszer — rétegződésében, földrajzi elosztásában olyan zenetörténeti folyamatok visszénye tükröződik, amelyekről történelmi adat egyáltalán nem, vagy csak csekély mértékben maradt ránk.

A jánoshidai népvándorláskori temetőben eszközölt ásások hoztak felszínre egy avar kettőssípot, ami érdekes alkalmat nyújtott Bartha Dénesnek arra, hogy ezt a hangszer-történetben kevésbé ismert hangszer-típust a modern összehasonlító hangszerkutatás módszere szerint elemezze. Előbb a hangszer pontos leírását nyújtja, majd a talált síp példányához közel álló hangszer típusokat ismerteti, amelyek Ázsiában, Oroszországban, a Balkánon, Magyarországon (duda), Nyugateurópában, Északafrikában, Színiában és Arábiában, Indiában, Indonéziában és Kínában találhatóak. Így jut Bartha a hang-

szertípus ismertetőjegyeinek mind szűkebb körre való megszorításával az avar síp hangszer-typológiai meghatározásához s ezzel együtt az avar zenekultúra eredetének, kultúrális hovátartozásának felderítéséhez. Természetes, hogy mint úttörő munka, a végső következtetéseket még a jövő kutatások számára tartja fenn.

A gyönyörű kiállítású, párhuzamos német szöveggel is ellátott kiadványt kitűnő hangszer-történeti bibliográfia és hangszerábrák egészítik ki.

*

Bartha Dénes: *Szalkai érsek zenei jegyzetei monostoriskolai diákkorból*. (1490.) *Musicologia Hungarica* I. Bp. Orsz. Széchenyi könyvtár 1934. 128 + IX l.

A magyar középkor művelődéstörténetének gyakorlati emlékei a török háborúk küzdelmes korszakában nyom nélkül elpusztultak. Ezért különösen becses ráknézve az a kézirat, mely Szalkai Lászlónak, a Mohácsnál elesett primásnak iskolai jegyzeteit tartalmazza. A jegyzetekből képet alkothatunk magunknak arról, mit tanítottak zenéről a XV. század végén a magyar szerzetesi iskolákban, pontosabban az Ágostonrendiek sárospataki iskolájában. Bartha a kéziratban tekintélyes helyet elfoglaló zeneelméleti jegyzetek anyagának és forrásainak ismertetésében alapos, széleskörű zenetudományi és filológiai készültségéről tesz tanubizonyosságot. Megállapításainak lényege, hogy Szalkai feljegyzéseinek csak egy része lehetőséget kínál fel különféle XIV—XV. századi zeneelméleti írók traktátusaiban, azoknak körülbelül egynegyede az eddig ismert összes középkori teoretikusok műveiből hiányzik s így joggal tekinthető a pataki zeneoktató önálló anyagának. Érdekes, hogy az átvételek nagy része nem közeli, német, vagy cseh-

morva, hanem nyugati forrásokból való, bizonyosságul annak, hogy magasabb zenei oktatásunk, de alkalmasint egyéb tárgyú oktatásunk sem lehetett már e korban a német oktatás szolgái másolata, hanem bizonyos önállóságot mutatott. — A külföld érdeklődésére is számot tartó kitűnő kiadványt németnyelvű magyarázószöveg, Gerbert és Coussemaker kiadványaiból való párhuzamos szövegrészletek, az eredeti latin kézirat közlése, hangjegypéldák és fényképmásolatok egészítik ki.

*

Molnár Antal: Zeneesztétika és szellemtudomány. Budapest, 1935. Szerző kiadás, a 21 l.

A kis füzet szerzőnek a Magyar Pszichológiai Társaság Esztétikai szakosztályán tartott előadását tartalmazza, amely arra a kérdésre ad választ, hogy milyen mértékben érvényesültek idáig tudományos módszerességgel és öntudatossággal a zeneesztétikai elvek a zenetörténelemben és a műkritikában. Molnár Antal találóan mutat rá, hogy tudományos zeneesztétika keletkezéséhez olyan esztétikusokra van szükség, akik megértik az alkotás mesterségbeli részét is és amellet a bölcsészetben is járatosak olyannyira, hogy rendszert alkothassanak. Ennek a szintézisnek ritkaságában látja az okát annak, hogy a zeneesztétika tudományos kiépítése mind mai napig késett. Igen érdekes és tanulságos történeti áttekintésben mutatja be a műalkotások magyarázatának az idők folyamán felmerülő különféle módjait. Szerinte a zeneesztétika virágkora mindig azokra az időkre esik, midőn magyarázó és művész egy személy volt. Feltűnő, hogy ezekben a korokban a zene mintegy céhbéli művészet volt, szakemberek privilégiuma, sőt tudomány, mintahogy ezt éppen a példának felhozott ó-görög korszak-

ban és a keresztény középkorban tapasztalhatjuk. Mihelyt a zene tágabb körre szélesül s az emberiség lelki-szelleme közkinccse lesz, a zeneesztétika sem marad meg a szakzénészek kezében, hanem túlnyomóan irodalmárok, filozófusok lesznek a művelői. Ezek nem a zenei építkezés belső törvényei iránt érdeklődnek, — ez technikai probléma, ami nem az esztétikusra, hanem a zeneszerzés iskolájára tartozik — hanem a műből kiáradó érzelm, karakter vizsgálatauk főtárgya. A XVIII—XIX. században megtanultak szépen írni a zenéről, «nem mozdultak a lelki tartalom balítélete mellől» s csak kevesen akadnak, akik a zenei élvezet lényegét a tisztán zeneiben, a formában keresik. (Hanslick.) Ezek készítik elő az utat a mi századunk törekvéseihez, amelyek szerint a zeneesztétika ismét céhen belülivé alakul át, lemond a népszerűsítés szempontjáról «és a zenei építkezés autonóm törvénykezését állapítja meg, amelyek függetlenek mind az alkotó, mind az élvező lélektanától, az esztétikai szép pedig független a művész személyétől és a művészetkeltette hatástól. A művészetnek vannak örök törvényei s nem ezek alkalmazkodnak az emberhez, hanem az ember alkalmazkodik ezekhez.»

Molnár Antal, a nagyműveltségű, kitűnő muzsikusként méltán figyelmeztet a népszerű essay irodalom, a zenébe irodalmat magyarázó, dilettáns esztétika veszedelmeire, de a zeneesztétika, mint tiszta tudomány végeredményben csak a formai elemekre szorítkozhatik. Itt a mai stíluskutatás racionális szelleme tényleg szép eredményeket is tud felmutatni. A zenei kifejezés területén azonban — és ki tagadhatja, hogy a zene nemcsak formából, hanem tartalomból is áll — lehetetlen az esztétikát tisztán racionális keretek közé szorítani. A zenei kifejezés problémáiban

csődöt mond a tisztán tudományos, fogalmi megismerés, ha nem társul a lélek irracionális megismerő eszközeivel. Ha abból a tényből indulunk ki, hogy a zene, mint a legegységesebb művészet, az egész emberiség és nemcsak a szakemberek szemléli kincse, akkor nem sok értelme van egy olyan tisztán tudományos esztétikának, amely nem általánosságban akarja előmozdítani a zene megértését, hanem csupán zeneelméletet és formatant nyújt a szakzenészeknek. És ha a zene kifejezés is, akkor hogyan lehet kiküszöbölni az esztétikából a lélektani kérdéseket? Az esztétika csak légüres térben mozog, ha a formai alapvetés mellett nem tartja szeme előtt azt a mélyseges *megegyezést*, ami az emberi lélek és a zene törvényei között fennáll.

*

Mosonyi Dezső : A zene lélektana új utakon. Budapest, 1934. Somló 135. l.

Az «új utakat» a szerző Freud pszichoanalitikus módszerének a zenére való alkalmazásában keresi. Meggyőződése, hogy a lélekelemzés tana és módszerei, amelyek az érzelmek rejtett és ősi gyökereit kutatják, az érzelem világának megnyilvánulásának legtitkosabb művészetéről, a zenéről is újat adhatnak. Előbb általánosságban törekszik kimutatni, hogy miképp szerepelnek a zenében és a táncban az ösztönök, mint energia-forrás és mint örömet teremtő erő. Majd a zene elemeinek vizsgálatára tér át. A ritmusban és dallamban az egyén extázisának, a összhangban a tömeglélek ősi, ösztönös, az együttérzésben felfokozott örömeinek kifejezését látja. — Freud elméletét érvényesíti a tanulmány a zene és az álom közös tulajdonságainak (irracionális jelleg, gáttalanság és aránytalanság, emlékképek sűrítése,

asszociációjuk módja stb.) megállapításában is.

Ma, midőn a tudás és a technika fontosságát a végletekig hangsúlyozzák, jó ha akad valaki, aki rámutat az irracionális, tudatalatti elemeknek a zenében való fontos szerepére. De a pszichoanalitikus módszer egyoldalúsága, következtetései abszurd volta, mint ez már régebben az általános lélektanban, most a zenében is bebizonyosodott. Elfogadhatjuk-e mindent megmagyarázó, egyetlen elvnek az ösztönöket abban a művészetben, amelyben az emberi *szellem* felfelétörékvése, az anyagot teljesen leküzdési vágyó és leküzdő szárnyalása lényegszerűen jut kifejezésre?

*

Magyar Muzsika címen új zenei folyóirat indult meg az idén *Koudela Géza dr.* és *Major Ervin dr.* szerkesztésében. Az első szám után, — amely igen változatos és gazdag tartalmú — még lehetetlen a lap irányzatáról képet kapnunk, de megindulását örömmel üdvözljük abban a reményben, hogy komolyan és pártatlanul fogja szolgálni zenei közművelődésünk minden ágát s összefogó szerve lesz a magyar zenei életnek.

Prahács Margit.

Merényi Oszkár : Irodalomtanítás a középiskolákban és a felső kereskedelmi iskolákban. A Tanítás Problémái. Szerkeszti Vajthó László. 32 l.

Kemény Zsigmond, társadalmi regényében jellemez egy vitatkozást. Elmondja, hogy néhány szakember és egy újságíró vitatkozik. Akármiről van szó, mindig az újságíró hozzászólását helyeslik valamennyien, az egyik vitatkozó kivételével. Ez az egyik mindig az a szakember, akinek köré vág a vitatkozás tárgya. A nem szakemberek, a tetszetős, tartalom nélkül való formulát helyeslik, mert ezt nem kell megérteni.

A magyar közoktatás kérdéseiben is sokkal kisebb jelentőség jut a komoly szakértelemnek, mint a kifelé tetszetős formulának. Nagy baj, hogy a szakjukban alaposan képzett és iskolai tapasztalattal rendelkező tanárok széles rétegei nem hordhadják be állandóan a magyar közoktatás kaptárába életük mézét. Nem alakult ki a rendszer, mely ebbe az irányba fejlesztené és értékelné a tanárság munkáját és köztudattá tenné a magyar iskola fejlesztésének szakértelem és tapasztalat alapján való fejlesztését.

Ezeket a gondolatokat nem lehetett elhallgatni Merényi Oszkár könyvének ismertetése közben, mert ennek a könyvnek világos szakszerűsége, tapasztalatból és gondos munkából kiértelt mondanivalója különös értéket ad a Vajthó László szerkesztésében megindult, tanítást irányító gyűjteménynek.

Az irodalomtanítás a középfokú oktatás legszebb és legnehezebb munkája. Szép, mert a tárgya a szépség, nehéz, mert az írói egyéniségekbe való elmélyedés nemcsak tárgyi tudást, hanem az egyéniségek iránt való elfogulatlan érzékenységet is kíván.

Merényi, bevezető kikezdésében, magas szempontból indul el. Néhány megkapó sorban tömören jellemzi az irodalmi oktatás legfontosabb tényezőjét: a tanári egyéniséget. Mert a tanár lelki dispoziójától függ sok minden egyéb. Az egyik tanár lírai hajlandóságú, csupa tűz és lelkesezés. A másik elbeszélő természetű, aki apró történetek részleteivel ismergeti tárgyát. A harmadik drámai, aki a tanulókat öntevékenységre tudja serkenteni. A negyedik filozófikus természet, akinél az erkölcsi, nevelői és intellektuális érték a túlnyomó.

Azután főleg a kereskedelmi iskola szempontjából foglalkozik az irodalom tanításával. Ezért az irodalom

gazdasági vonatkozásait figyeli meg. De tekintettel arra, hogy a gazdasági kérdések előtt ma a legelvontabb humanisztikus tanítás se zárkozhatik el, minden középiskolai irodalomtanítás okulhat ebből az elmélkedésből, mely épen szűkebbre vont körénél fogva tartalmasabb, mint az általánosságok.

Ezért rendkívül érdekes és eredeti az a gondolatmenete, mely végigköveti a magyar irodalom fejlődését abból a szempontból, hogy mennyiben foglalkoztatták íróinkat gazdasági kérdések és milyen gazdasági elméletek hatása alatt éltek az egyes írói egyéniségek.

Megdöböntő azoknak a szükséges könyveknek ismertetése: amik nincsenek. Ifjúsági irodalmunknak olyan fogyatékoságát tárja föl, amelynek pótlására egy egész tanárnemzedék munkáját le lehetne kötni.

Amit a házi olvasmányról mond, nem helyeslem mindenben. Szerinte a tanulónak előbb otthon el kellene olvasni az iskolában tárgyalásra kerülő házi olvasmányt. Az volt a tapasztalatom, hogy a tanulónak még nincsen kifejlett érzéke ahhoz, hogy valamely irodalmi műből maga tudjon kivonni a maga számára valamely lényeges tulajdonságot. Hiába van előtte a szépség, ha látása nem elég fejlett a szépség észrevezésére. A tanárnak fel kell az író szépségei iránt ébreszteni a figyelmet. Meg kell mutatni mit keressen benne a fiatal olvasó. Például Jókainál a népmese szépségeivel való rokonságot: az álmélkodtatást, Mikszáthban a második magyar reformkor költőjét, Gárdonyiban a falu bölcsét, Rákosi Viktor és Sipulusz kettős írói jellemét és így tovább.

A házi olvasmány beszámolójához mintául adott kérdések igen nagy segítségére lesznek az oktatásnak.

Az irodalom társadalmi és gazda-

sági szempontjaihoz fűzött megjegyzései gazdag és eredeti gondolatok. Adyt például pompásan világítja meg, mikor azt mondja róla, hogy a magyar élet elvárosiasodásának, el-differenciálódásának jellemző alakja. Ez a meghatározása rögtön megmagyarázza, hogy mért lettek a népies költés hívei Adynak elkeseredett el-lenségei.

A szellemtörténeti elemről szóló részletben emelkedik munkája a legmagasabb szempontokig. Itt a Zrínyiről szóló rész elsőrangú pedagógiai munka.

Amit az írók olvasásához való bevezetésről mond, ebben állásfoglalását maga jellemzi: A tanulót sem magára hagyni, sem elnyomni nem szabad. Újszerű, de túlmerész, hogy valamely «kongeniális» írón keresztül akarja az írot megismertetni. Például Garayt Kozma Andoron át, Balassit Babitson át, Zrínyit Andrassy Gyulán át, holott ezt az utóbbit ép úgy lehetne Kossuthon át is vezetni, mert az Áfium gondolatmenete nagyon is rokon Kossuthnak a haderő megajánlása ügyében mondott beszédével.

Ezek a gondolatok ennek a gazdag és üres elméletektől ment könyvnek csak izlettetőül adott részletei. A tanári munka megbecsülését hirdeti ez a tömör, eredeti könyv és ahol van irodalomtörténet tanára, aki törődik a maga fejlődésével, annak el kell olvasni.

Hamvas József.

Falu Tamás: A délutánból este lesz. (Versek.) Az *Évek illata* (1928) óta, melyben verseit először válogatta össze, ez a következő újabb gyűjteménye. Az egyes darabok nagyobb része folyóiratunkban látott először napvilágot s olvasóink azokat egy rendkívül izléses kiállítású, antilop bőrbe kötött csinos könyvbe összegyűjtve láthatják viszont. Falu Tamás költészetének van valami ódon

zamata, illatos patinája. Ha nem is érzel vele, ha nem is akarod, akkor is megfog és hatalmába kerít. Van ennek a poézisnek egy csodálatos varázsa, az, hogy csupa emlékből van összeszöve; a reflexiók lírája s mégis olyan, mintha mai énedből kiszakadt gondolatod lenne. Tudatosan nem is lehet megmagyarázni, valami belső kényszer hajt feléje. Új hang, bár minden színárnyalatát valahol már hallottad fölcsegeni: egy mélabús szimfónia, amelyben Chopin és Beethoven, Mozart és Bach egyforma összhangban ömlik feléd. Csupa finomságokra van felépítve, csupa sejtelmes és sejtető hangulatosságra: emlékezni a multa, amely ha kegyetlen is volt, de a «ma» prizmáján átszűrve, szép. Van ebben a lírában valami «tudatalatti», amely olyan subtilissá teszi rövidre cizellált strófáit. Éz az emlékekben élő irrealitás az a plusz bennük, amely nemcsak megkapó, de eredeti is. Kosztolányi józanabb emlék-pepecselésével szemben inkább a hangulatkeltés oldaláról mutatja be a reflexív multba-élést. Költészetének nincsenek «szerepjátszó» hagyományai, nem jár sehova iskolába, nem izmusok híve, azért is olyan rokon-szenven, csak azt dalolja, amit szeizmográfra emlékeztető szíve diktál és úgy, olyan spontánul, ahogy az éppen a dalszerűség pillanatában a tudat síkján megjelenik. Ezt így fejezi ki konkrétan:

*«Mint ahogy egész bizton
Én itt ahelyett élek,
Kit elsodort a halál,
Vagy elsodort az élet.
Mert így folyik itt minden,
Születéstől halálig:
Aki vagy, sosem az vagy,
Hanem mindig egy másik».*

(Semmi sem lenne másként.)

A lélekvándorlás gondolata van benne, mely Goethétől, Aranyon és

Adyn keresztül ebbe az egyszerűségében kitűnő strófaig eljutott. Nincs lázadó hangja, csak néha tör föl egy-egy rezignált sóhaj, hogy nem találja helyét az életben s az elrohanó vonatok, a végtelenbe szálló élet után küldi sóvár tekintetét. Minden kis apróság, nőánsz érdeklí, megfogja és dalra ihleti: a falusi holdfény épp olyan melódiákat csal ki lelkéből, mint a kiperdülő búzaszem vagy a déli harangszó fölcsendülő hangjai, sőt még egy idegen asszony elmúlása is. Nem vindikál magának előjogokat, nem akar a nagyság palástjába burkolózni, érzi, hogy költészete tiszta kristály, mely csak a szívárvány színeit engedi át. Nem kellene neki a nagy pillanatok; az «örökreszóló» érzéseket nem tartja öröknek s bár a poézis «szelíd játék», mégis van jelentősége, mert egy lélek modulációit variálja, csalja ki:

*«Felejtve száll, röpi, libeg,
Egy lélekzet csak, egy pihe,
S azt jelenti, mikor a Kéz
Belehimzi a Semmibe:
Ez a Semmi a Senkié,
Ez a Senki a Semmié».*

K. S.

Papp István: A magyar nyelv tan nevelőereje. A Tanítás Problémái. Szerkeszti Vajthó László. 50 l.

Ez a Vajthó László gondos szerkesztésében megjelenő tanulmány-sorozat közoktatásunk értékes tényezőjévé emelkedik és ebben a sorozatban Papp István könyve igen figyelemre méltó helyet foglal el.

A magyar nyelv tanításának kérdésével foglalkozva szerencsésen szabadul az élettelen hagyománytól és helyébe egészséges, művelt, gondolkodó magyar embert nevelő módszert épít ki.

A latin grammatikai hagyomány béklyóba veri még ma is a magyar nyelv tanítást. Mondja Papp.

Távol tartja tőle a nyelvtudomány újabb vívmányait és így mesterségesen idézi elő azt az űrt, mely a nyelv tan régimódi módszere és didaktikai feltagolása meg a mai ember lelki-világa és a modern élet követelményei között tátong.

Hosszú és sokszor értelem nélküli való beszédek felsorolásával rémíti a régi nyelv tan a tanulót. Nem veszi figyelembe az analógia természetes módszerét. A nyelv jelenségek felsoroló leírásai szórszálhasogatásokkal váltakoznak a régi nyelvtanban.

A megemésztetlen meghatározások felelősek a mai szókultúráért. A definíciókon felnövekedett nemzedék nagyszerűen körül tudja írni a fogalmakat, de szeme előtt nem a valóság áll, hanem csak a szó, a fogalomnak szavak árjába burkolt képe. A világ pedig a díszes szónoklatok és javaslatok közben tönkre megy.

A régi nyelv tan meghatározásai: vagy felületen mozgó szóismétlések, vagy a tényekkel ellenkező képzelgések. Csak egyetlen értelmi képességet gyakorol: az emlékezetet.

Az új nyelv tan oktatásnak szentinté, ismernie kell a nyelvtudományi idealizmust, ebben a nyelv esztétikát, a nyelv esztétikát és az etikai nyelv szemléletet és arra tanít, hogy az erkölcsi életre tanító próféta, az igazság útjára vezető tanítómester és az élet szépségeit mutogató költő szava lebegjen előttünk, követendő példaképen, valahányszor beszédre nyitjuk ajkunkat.

Ezzel párhuzamosan a lélektani és fiziológiai nyelv szemlélet a beszéd lelki és szervezeti okát keresi. Hozzá csatlakozik a nyelv hasonlítás és nyelv történet, mely ugyanannak a történeti nyelv szemléletnek két különböző irányban való megvalósulása.

Papp István szempontjai a száraz, unalmas és kínzó, hatásában teljesen terméketlen nyelv tanításból nevelő

hatású, érdekes és valóságos értékeket nyújtó tanítást akarnak formálni.

Kívánom, hogy minél több fogékony lelkű tanár gondolkozzék könyve fölött és a magyar nyelvtan nevelő erejével minél több öntudatos magyart tudjunk nevelni és meg lehetesen menteni ezt a világot, mely «a díszes szónoklatok és javaslatok közben tönkre megy.»

Hamvas József.

Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok. Budapest, 1935. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Könyvbarátok Kis Könyvei.

Az a határozott és egyre jobban mélyülő könyvkiadási program, amellyel az Egyetemi Nyomda a hungarológia komoly gondolatának a szolgálatába állott, Madarassy László könyvében ismét igaz és megbecsülendő eredményhez jutott. A magyar néphagyományok feldolgozói, a magyar népi kultúra fejlődését, mai sorsát vizsgálók mindjobban érzik, hogy az eddigi kutató, felgyűjtő munka nagyon is foghíjjas, szegényes. A parasztság «divatba» jöttének idején, amikor riportok, népszerű cikkek, komoly szakmunkák foglalkoznak a magyar falu, tanya kulturális és társadalmi problémáival, szinte frivolán hangzik ez a panasz. Holott minél inkább ismerünk egy-egy részletproblémát, annál inkább érdekel az ismeretlen összefüggések, analógiák, párhuzamok világa. A nagy publikációs anyag ellenére is most jutott el a magyar néprajztudomány oda, hogy kellő önismeretvizsgálás után *újra átgondolja* feladatait és az utolsó pillanatban pótolja a tán pótolhatatlan mulasztásokat. Mert sokat mulasztottunk. Nemcsak a «tárgyi» néprajz területén, de még jóval inkább a nép szellemi javainak összegyűjtése terén. Persze nem egyszerű népdal-, dallamlejegyzésekre gondolunk (bár ezen a

területen is hivatkozhatnánk hatalmas hiányokra: senkit se tévesszen meg az a tíz-húsz kötetnyi, valóban használható népköltési gyűjtemény!), hanem a népköltészet, mese, népi művészkedések, az egész szellemi élet problematikájának újragondolása és felgyűjtése, végre alapos etnológiai és szociológiai felkészültséggel és szempontalkalmazással.

Mind e sürgető tennivalók ismeretében örömmel és szeretettel kell kézbe vennünk Madarassynak ízes magyarsággal és lélekkel írott könyvét a magyar pásztorság faragóművészetéről. Már csak azért is különös figyelemre érdemes ez a kis könyv, mert akaratlanul is dokumentálja a népi alkotásokban rejlő benső egyértelműséget: egytörvényűséget. (S bizonyítja, hogy mily önkényes és tudománytalan a tárgyi és szellemi néprajzra való szétbontása a néprajztudománynak.) Madarassy a magyar népi díszítőművészkedéseknek egy eléggé elhanyagolt csoportjával, a magyar pásztorság faragóművészetével foglalkozik. Végigjárta országszerte a még élő magyar pásztorokat, kiknek faragóművésze valóban megérdemli a megörökítést, s kifaggatta őket munkamódjuk, anyaguk, eszközeik, hagyományaik felől. Emellett szemléletesen ismerteti a pásztorfaragások különböző stílusait, az egyes pásztorok kedvesebb, meg-megismételt témáit, végül pedig a pásztorfaragások történetét és fölötte sovány irodalmát. Munkája, mint jeleztük, már azért is különleges figyelemre tarthat számot, mert a faragóművészet (mint pl. a cserépedénykészítés, szöttesek, a paraszti háziipar művészkedései) egyszerre és szervesen tartozik bele a nép szellemi világába s tárgyi javai, használati, mindennapi életéhez tartozó javai közé. Aki a népi kultúra által kínált problémákat az etnológus szemével nézi, több lényeges kérdésre találhat itt eligazító anyagot. Így

elsősorban az egyéniségnek és a közösségnek az alkotásban való viszonyát világíthatják meg a pásztori faragások: e valóban egy ember által faragott «tárgyak» mindennél jobban bizonyíthatják, hogy a paraszti kultúrákban az egyéni alkotókedv és szándék mily akadálytalanul alkalmazkodik a közösségi (s ez vidékenként más és más lehet) stílus, a közösségi szemlélet diktálta kifejezésformákhoz. Ennek az érzékeny viszonynak a tisztázására igen hasznos anyagot találhatunk Madarassy könyvében. De ugyancsak megismerjük a külön egyént, életsorsát, sajátos emberségét is. A paraszti alkotók egyéniségével még a néprajzkutatók alig foglalkoztak, pedig e részben is sok az ingerlő kérdés. Még tán az orosz mesekutatók egynémelyike foglalkozott a mesemondó egyéni vonásaival. Madarassy könyve ezért is példamutató.

Mindez azt bizonyítja, hogy Madarassy munkája megkívánja a továbbépítést. Kívánatos lenne, ha kutatómunkájának további eredményeit is mielőbb publikálná. Ily módon minden bizonnyal sok, eddig még nem ismert adat és tény birtokába juthatnánk, nem említett nevek (pl. a hódmezővásárhelyi Markovits, a Madarassy által már röviden földolgozott palóc Barna János s mások), «műfajok» életével, történetével ismerkedhetnénk meg. Reméljük, hogy Madarassy ezt a feladatot mielőbb el is végzi a magyar néprajztudomány hasznára.

Ortutay Gyula.

Harsányi Zsolt: A tündérr királynő. Regény. Budapest, 1934. Singer és Wolfner. 229 l. 8°.

A józan kiegyensúlyozott, biztos törvényekkel rendelkező és a határozatlan, soha előre nem tudott, rendszertelen napokat ígérő életforma küzdelme régi, mondhatnánk örök problémája az irodalomnak. Harsányi regénye is e küzdelem körül forog.

A tündérr királynő egy vidéki városkába tévedt kalandoséletű nagyvilági dáma, aki lázba hozza, szinte felforgatja új környezetét, melynek számára ő valóban messzi idegen: tündér. Rendhez szokott emberek között rendkívüli jelenség, szimbóluma a nem mindennapi életnek s valóban alkalmas arra, hogy abban a bizonyos fokig zárt világban, melyet a regény rajzol, a titokzatos, széles lehetőségeket ígérő messzeség utáni vágy az ő alakjához kapcsolódva váltódjék ki. A «tündérr királynő» megjelenése által felvetődött «ábránd-valóság» konfliktust, melyből azonban itt egy pillanatig sem lesz tragédia, Harsányi két oldalról is bemutatja. A messziről jött kalandornő egyrészt egy fiatal fiú (Szepezdy Pál) harmonikus életét kavarja fel, másrészt pedig, legalább egy időre, a kisvárosi társadalmat zökkenti ki zavartalan napjaiból. A probléma kétirányú meglátása természetesen kétirányú ábrázolási módot követel: bemutatását annak, hogy ugyanaz a jelenség milyen változást idéz elő egy egyén életében s mily módon tükröződik az adott közösségben, a kisvárosban. Magától adódnék s az író feladatát megkönnyítené, ha a főhős egyúttal környezetének reprezentánsa is lenne. Ezt a könnyítő lehetőséget azonban Harsányi nem használja ki. Szepezdy Pál távolról sem tipikus kisvárosi alak, jóval fölötte áll környezetének és a tündérr királynő megjelenésére is mélyebben, emberiebben reagál, mint a többiek, a kisvárosi társaság. Ezt a kisvárosi társaságot Harsányi helyenkint csendes ironiával, alapjában véve azonban mindvégig rokonérzéssel mutatja be, jórészt, egy-egy a cselekményen vendégként átfutó alakon keresztül. De ezek a megértéssel rajzolt biedermeier mellékalakok is közről érdekelni látszanak az író, sőt úgy érezzük, hogy a regény egyik, elsősorban nem is tartalmi, hanem

hangulati mondanivalója ép a kisváros levegőjének érzékeltetése. Harsányi szereti ezt a levegőt s vigyáz rá, hogy ennek tisztaságát ne zavarja semmi. Ezért nem engedi, hogy a messziről jött idegen nő győzedelmeskedjék, de talán ezért ejti el az olyan problémák feszegetését, melyek az idillikus alaphangtól eltérő, nyersebb színeket vagy éppenséggel tragikus megoldást követeltek volna. A távoli titkos világ és meglevő, bár kevésbé színes mindennap harcában Harsányi ez utóbbinak látszik igazat adni, a békének, a csendes nyugalomnak és a szerény, de etikus életörömöknek.

A szerelmes Szepezdy Pál vívódásai is végül, egy kegyetlen család után ebben az irányban oldódnak fel. Az érettségiző fiú szerelmének rajza különben pszichológiai érdeklődésünket is lekötötte. Az író békességet kereső diszpozíciója itt igen szerencsésen került el a különben nagyon kísértő diákttragédia kínáló alakítását s ezzel a regény hangulati egységét óvta meg. Ugyanígy járt el az apa és fiú viszonyának rajzolásában, ahol kétségtelenül a fiú kedvesebb neki, de a két generáció sikerült szembeállítására egy pillanatra sem lesz «generációs harc». És talán jól is esett, hogy a regény nyugalmat szuggerált, nyugalmat, melyre annyira vágyunk. Harsányi írói képességeire pedig jellemző, hogy mindezt úgy tudta elmondani, hogy semmit sem adott fel eddig elért eredményeiből.

b . . . ót.

Capitaine Conan. *Roger Verce*l regénye, Albin Michel, Paris, az 1935. évi Goncourt-díj nyertese.

A háborút nagyobbára olyan írók hódították meg az olvasóközönség számára, akik nem voltak írók; kiszedtek belőle egy vagy két regényre való táplálékot, elárasztották a könyvpiacot, aztán végleg letűntek s velük

együtt a háborús-regény is, amely a különböző nemzetiségű Remarqueok és Markovicsok erőfeszítéseinek eredményeképpen, körülbelül a detektív-regények színvonaláig emelkedett föl s ott meg is maradt. Megszületett a «kollektív-riport-regény», amelyben a riport jellegét az irrimemtudás, a pongyolaság és a közhelyek, a kollektivumot pedig az emberábrázolás hiánya jelentette. Roger Verce l regénye a fegyverszünet napjával kezdődik, hőse nem a tömeg, hanem egyetlen ember, akit erős, határozott jellemvonások különböztetnek meg a sokaságtól, háborús szemlélete nem a pacifistáé és nem a militaristáé, hanem a művészé, egyszóval semmi köze nincs az úgynevezett háborús regényekhez.

Conan kapitány szerint körülbelül háromezerre tehető azoknak a katonáknak a száma, akik nem kényszerből, hanem hivatásból harcolták végig a háborút. Conan egy eközül a háromezer közül. Ő is, mint többi sorstársai, igazi természetét, az egyedül elképzelhető életformát találta meg a háborúban s a béke polgári, törvények igazgatta, rendezett és szabályozott világa olyan idegen számára, mint a hálnak a szárazföld, nem tud élni benne, elpusztul. A fegyverszünet milliőknak megkönnyebbülést, új, boldogabb élet kezdetét jelentette, Conan kapitánynak a könyörtelen megsemmisülés kezdetét. Verce l regénye ezt az eddig nem sejtett, különös tragédiát mutatja be.

Conan a tett embere, született verekedő, «harcos», ahogy a szerző meghatározza. Nem példás katona, ellenkezőleg szüntelenül összeütközésbe kerül felettes hatóságaival, fegyelmezetlen, nem engedelmességre, hanem önálló cselekvésre teremtett ember, erőszakos, józan, néha föllobbanó, bátor, akiben sok jóság is van. Érzelmait ritkán önti szavakba, gondolatai pedig néhány köznapi, néhány egyszerű véleményre korláto-

zódhatnak. Akarata és cselekvőképessége tesz ki rendkívüli emberré.

A tett embere, ha balsorsa regényhőssé süllyeszti, kalandorrá, detektív, boxbajnokká vagy legjobb esetben mérnöké válik s a regény, amely életét megismerteti az olvasókkal, eltűnik a kaland, detektív, sportregények bebarangolhatatlan rengetegében. Vercel ezt a veszélyt azzal kerüli ki, hogy elsőszemélyben mondja el történetét, de ez az elsőszemély nem a hős, hanem ennek egyik barátja, Norbert hadnagy. A regény voltaképpen övele történik, Conan csak időnként jelenik meg, mint valami mellékszereplő. Ilyen módon a szerző nem kénytelen kalandot kalandra halmozni, hanem a legjellemzőbbeket összeválogatva s egymástól kellő távolságra elhelyezve, lassan, fokozatosan ismerteti meg igazi hősével, Conan kapitánnyal. Norbert története egyrészt háttérrel ad Conan személyiségének, másrészt szorosan összefügg Conan élettörténetével, a regény szerkezetét tehát nem bontja meg semmi idegen vagy fölösleges elem. Miután a szerző megismertetett Conannal, miután lezajlott az a néhány erősen törvénybe ütköző kaland, amely Conant kis híján kivégzésre juttatta, egyidőre nyoma vész. Az utolsó fejezetben bukkan fel ismét. A béke befejezte bomlasztó munkáját, Conan felismerhetetlenné vált: elhízott, lógó hasú, puffadt arcú, duzzadt szemű alak; súlyos beteg.

A végeredmény paradoxonnak hat: egy ember, aki visszasírja a háborút s nyomorultul elpusztul, mert nem ragadhat puskát a kezébe s nem térhet vissza a lövészárokba. Conan civilben rövidárú kereskedő volt, nem tudjuk, miként élt életének ebben a régebbi szakában, de világosan látjuk, hogy a háború kinyilatkoztatás volt számára. A háború lehetőségei csodálatosan egybeestek azokkal a határokkal,

amelyek között egyénisége kifejlődött. Tragédiája nem külső körülményekből, hanem egyéniségéből magából következik.

Vercel durva, darabos, de erős és kifejező francia nyelven ír. Az olcsó, a színpadi hatásokat, a csattanókat, a kihegyezett jeleneteket mellőzi, minden erejével azon dolgozik, hogy a szerkezet élességét letompítsa, ami teljes mértékben sikerül neki. Az igazi művész szemérmességével bújik meg munkája mögött, úgyhogy ennek értékéről csak az iskolázott olvasó győződhetik meg.

Kolozsvári G. Emil.

Julien Green: Az álmodó. (Franklin Társulat.)

Vajjon a kislelkek életének bizonyos körülmények között nem az az álom ad-e erőt és tartalmat, amelyet mindennapos tevé-vevésük mögött szinte tervszerűen álmodnak? A rájuk kényszerített fegyelem kietlen és megalázó nyűgéből tudnak-e máshová menekülni, mint az álomba? Erre ad feleletet *Az álmodó* című regényében Julien Green, akit már *Adrienne* című megragadóan mélyszántású könyve megjelenésekor — amikor a legelölkelőbb angol díjak egyikével tüntették ki — szívünkbe zártuk.

Az álmodó méltó testvére az *Adrienne*-nek. Konstruktívában és témavezetésében is teljesen zárt egész. Mindennapos, kis emberekről szól, akik semmiféle jeles tulajdonsággal nem válnak ki embertársaik közül, a szürke átlaghoz tartoznak, jelentéktelenek, de akár a dió, a burok mögött lelket rejtegetnek, amely boldoggá vagy boldogtalanná teszi őket, megtartja a jövőnek vagy pedig elveszíti életüket.

Green megvesztegető egyszerűséggel hámozza ki ezeket a lelkeket. És simán, kiáltó szavak nélkül, a naplók minden patetikusságot nélkülöző

őszinteségével fejlik ki előttünk a háromszemélyes dráma és a könyv ebben is rokona az *Adrienne*-nek, ahol szintén három főszemély áll a történések előterében. De amíg az előbbeni regény harmadik személyben íródott, az *álmódó*-ban az első személy közvetlenségével szól hozzánk a szerző és Marie Therése, majd Manuel naplójából kerekíti elének az anyának, a leányának és az unokaöccsnek, ennek a vidéki kis könyvkereskedősegédnek lefojtott és meg-alázott életét, amely hogy fenntart-hassa magát, úgy kúszik a közeli kastély falai mögé, mint az őserdei orchidea az óriásfa csúcsára.

Manuel csúnya, jelentéktelen, műveletlen, de finom érzésű és gyöngéd. Hajnaltól napestig ott tesped a nyomorúságos kis könyvesboltban, takarít, könyvel, feleket szolgál ki, hallgatja olvasni sem tudó gazdájának szemrehányásait és betegesen vágyik valamire, ami kiemelné innen, ami élet lenne s akár napfény, akár villámcsapás, de nem tespedés. Nagynénje időnkint elviszi kocscikázni s olyankor feltűnnek útközben a kastély szürke kőtornyai. Manuel és Marie Therése mind gyakrabban beszélnek a kastélyról s jobb szórakozás híjján, bebútorozzák, benépesítik, fantáziájuk teljesen birtokba veszi és végül Mánuel már alkalmaztatást is kap a bárónőtől: haldokló apjának felolvasója lesz.

Álom az egész, a fantázia játékos álma, de ahogy Mánuel lelkében elszélesül, a valóság erejével hat ránk, igazi léletté lesz, egy vággyal teli, beteges lélek igazi életévé, amely — ha más, álmódott cselekmények köré fonódik is — éppen annyi zavart, gát-lást és erőtlenséget árul el, mint a másik.

Hasonlóan kettős életet él az anya, de Marie Therése is, természetesen mindegyikük más-más irányút. Green nem analizálja, nem magyarázza a

jelenségeket, de feltárja alakjait a lelkük legmélyéig és embervoltuknak olyan titkairól számol be nekünk, amelyeket magunk is rejtegetünk néhányat, persze, leginkább környezetünk elől, mert hiszen éppen innen várhatjuk gyengéink méltánylását, holott akárhányszor gyengéink teszik elviselhetővé életünket, gyengéink, amelyekkel a felelősség, a fegyelem, a tiszta tudat elől menekülünk olyan káprázatokba, amelyek különbnek mutatnak a valóságnál.

Green mesteri biztonsággal jár a lelkek útvesztőiben és a legjelentéktelenebbnek látszó helyekről is kincseket hoz fel, mert igaz művész kezében válik kincssé az is, amit más sárnak tart.

Majthényi György.

**Gyergyai Albert : Mai francia de-
kameron. (Nyugat-kiadás.)**

Talán Wells írta népszerű világ-történetében, hogy 1914-ben kitört a világháború és ezzel kihalt a halk és finom modor Európában. A modor valóban kihalt, de maradtak emberek, akik ahhoz a típushoz tartoznak, amely ezt a modort megteremtette. Akik nemcsak halkak és finomak, hanem érékenyek is, idegeik állandó rezgésben élnek és a legkisebb hatásokra is erősen reagálnak. Akik egy kicsit mindig szkeptikusok, nem tudnak egészen hinni semmiben. A háború előtt az európai szellem legjobbjai tartoztak ehhez a típushoz. Világfelfogásuk, modoruk a művelt emberiség sajátja lett. Ennek a típusnak egyik elkésett, de an-nál jellemzőbb képviselője *Gyergyai Albert*. Megvan benne a típus érzékenysége, halk szkepszise, az irodal-mat elismerő alázata. E tipikus tulaj-donságok mellett különleges szint ad egyéniségének az, hogy szkepszise önmaga ellen is fordul: önkritikája erős, lelkiismerete elmélyülő mun-kára készletti.

Ezek a tulajdonságok sok mindenre teszik képtelenné az embert, más irányú munkára különösen alkalmatlanok, de szinte nélkülözhetetlenek anthológia-szerkesztőnél és műfordítónál. Képességein kívül az is ajánlja Gyergyait erre a munkára, hogy ma nálunk a modern francia irodalomnak egyik legalaposabb ismerője.

Amikor anthológiát bírálják a kritikusok, legtöbbször nehezen állnak ellen a kínálóknak, hogy ne ragadják meg az alkalmat annak bebizonyítására: ők még jobban ismerik az illető irodalmat, mint az anthológia szerkesztője. Az egyik író felvették volna, a másikat ki kellett volna hagyni, a harmadiktól más novellát kellett volna kiválasztani stb. Az ízlések természetesen különbözők, de be kell látnom, hogy Gyergyainak válogatás közben elég magas színvonalat sikerült megőriznie és igyekezett tárgyilagos maradni. A francia katolicizmus képviselőit épügy megtaláljuk, mint a *Nouvelle Revue Française* munkatársait. Legfeljebb azt kifogásolhatjuk, hogy a tervezett dekameron sorozatban a franciák két kötetet kapnak az angolokkal és az amerikaiakkal szemben, noha ma a regényirodalomban határozottan e két nép termése vezet a franciáké fölé.

Ami a kiválasztott anyag tartalmát illeti, elsősorban az tűnik föl az embernek, hogy a «szemérmes» Gyergyai ügyelt arra, hogy a novellák lehetőleg ne sértsék senki erkölcsi érzékét sem. A kötet legnagyobb részében sikerült is illedelmes történeteket kiválogatni, ami külön gondot jelent a mai francia irodalomban. Egészen nem valósíthatta meg Roger Martin du Gard-nak egyetlen novellája van s az is igen kényes problémáról, szerelemről szól; nem választhatott mást. Cocteau-nál talált egy elbeszélést, amely csak céloz-

gat a bizonyos aberrációra s ez a jobbik eset.

A másik feltűnő vonása a novellák tartalmának, alighanem szándéktalan, de annál jellemzőbb. Szinte kivétel nélkül jelentéktelen és keresetlen szürke témákat dolgoznak fel az írók. Még Jouhandeau novellája is, amely nagy történelmi pillanatot — Krisztus születését — írja le, jelentéktelenné teszi témáját azzal, hogy a betlehemi jászol körül álló számár és ökor történetét beszéli el. (Különben a kötet egyik legszebb darabja.) A többi téma is szinte tüntet laposágával és szürkeségével. Nanou, a pásztorlány élete és halála, az útbiztos képzelgése a patikusné iránt érzett szerelméről és ehhez hasonló «fontos események». Csak ezt látják meg a francia írók a mai életből?

Fábián István.

Hajrá! V. Katajev regénye, Athenaeum 1935.

Katajev regénye iskolapéldája az újabban hatalmas szaporaságnak örvendő álmodern regénynek, amely nálunk is vígan virágzik. Újdonsága az lenne, hogy cselekménye huszonnégy óra alatt játszódik le. Ezt a tömörítést azonban a szerző csak úgy tudta elérni, hogy a regény végéhez cseppet sem modern epilógust ragasztott, amelyben udvariasan kielégíti az olvasók felzajlott kíváncsiságát. Huszonnégy órára méretezett szerkezet epilógussal, ebbe a mondathatá belefér munkájának minden újdonsága és eredetisége, egyébként amit mond, azt már számtalanszor elmondták és elismételték s a módot, ahogy elmondja, már sokaknak szemére vetették. Könyvének viszont szembeszökő előnye az, hogy rendkívül csábító hatásos jellemzések tételére, «a munka eposza», mondanák azok a kritikusok, akik hasonló mondasókból táplálkoznak s ez tagadhatatlanul szépen hangzik.

A cselekmény középpontjában ugyanis az orosz öt éves terv áll, amelyet amint ismeretes, Oroszországnak Európával és Amerikával szemben való technikai fölényének elérése érdekében vívnak. A szerző szemmel látható törekvése írásmódjában visszaadni az erőszakos, megfeszített munka vad, lendületes ütemét, amire legkövetkezetesebben és legeredményesebben használt eszköze a — tördelés. Mivel belső feszültséget képtelen teremteni, csupán riportszerűen felületi képet ad. Rohanónak, száguldónak tervezett sürgőny stílusa tétozást, lomha tapogatózást takar. A regény tulajdonképeni hőse a munka, a racionalizált, végsőkig egyszerűsített munka s ez természeténél fogva összeegyeztethetetlen azzal a sokszor dühöngésig fokozott szófecsérléssel, amelyet az író művel.

A regény egyébként egy új, a «semmitől teremtett» munkatelepen játszódik le, ahol alkalmunk nyílik megismerkedni a Szovjet munkamódszerével, munkásnevelésével s felbecsülhetetlen értesülésekkel gazdagodunk a betonkeverés módozatait illetőleg, úgyhogy nyugodtan kijelenthetjük, a *Hajrá* betonmunkások

számára nélkülözhetetlen olvasmány. Alakok egész serege jelenik meg néha meglepően éles körvonalakkal, abban az illanó és csalóka érdekeségben, amelyet váratlan és szokatlan megvilágítás ad egyébként teljesen hétköznapi arcoknak. Ennél a széghamos emberábrázolásnál a szerző sehol sem megy tovább, ritkán kísérel meg valamelyik alakját hétköznapi valójában megragadni s ha megteszi, szánalmasan kudarcot vall. Egy-két jellegzetes színfoltot pötytyent jobbra, aztán balra s kész az alak. Marguliesz mérnökről, aki a leg-sűrűbben szereplő alak, megtudjuk, hogy rövidlátó, törtető, hogy különleges szakértelemmel hegyezi a ceruzáját s hogy látszólagos ügyefogyottsága ellenére könnyedén átugrik egy kerítést, később az is kiderül róla, hogy zsidó, több aztán semmi. Általában Katejev emberábrázolása pusztán arra szorítkozik, amivel a vérbeli művész csupán ízesíti hősei jellemét, a lényeges, az egyéniséget tevő vonásokat meg sem látja, ahol rést érez, oda gondtalanul belötytyent egy adagot stíluszószószából.

Kolozsvári G. Emil.